Reitdiepgebied, het Toscane van Nederland

Toekomst van het oudste cultuurlandschap

Prof. Arie Dietvorst, foto Rob Leenarts

Op 25 november j.l. organiseerde het Keuningcongres een themadag over het cultuurlandschap van het Reitdiepgebied. In de inleidingen en later ook in de discussie constateerde men het ontbreken van een samenhangende toekomstvisie waarin lijnen worden uitgezet voor, zoals dat tegenwoordig zo fraai heet, de vitalisering van het oude cultuurlandschap. Juist op dit moment is zo'n toekomstbeeld voor het Reitdiepgebied gewenst omdat een aantal maatschappelijke ontwikkelingen hierom vraagt. Het wordt tijd dat de vitalisering van het Reitdieplandschap op de politieke agenda van de provincie komt.

Jan Abrahamse, Willem Foorthuis

Het mag voor de duidelijkheid nogmaals gesteld worden dat het Reitdiepgebied het oudste cultuurlandschap is van Noordwest-Europa. 2500 jaar bewoningsgeschiedenis is in dit gebied zichtbaar. De oude sporen zijn bewaard gebleven omdat het gebied niet, zoals andere landschappen, ontginningen, dorpsverplaatsingen, veenafgravingen, industrialisatie, grootschalige ruilverkavelingen of andere traumatische ingrepen heeft gekend. Het bijzondere is tevens dat het landschap tijdens de bewoning ontstond. Dat is uniek in Nederland.

Rijk erfgoed

Het congres werd bezocht door 250 deelnemers. Uit de streek waren lokale bestuurders, organisaties en belangstellenden in ruime mate vertegenwoordigd. Opvallend was ook de relatief grote belangstelling vanuit landelijke instellingen en instituten. Helaas waren de vertegenwoordigers van Provinciale Staten ondervertegenwoordigd. Centraal op het congres stonden de volgende vragen:

+ Hoe kan dit cultuurhistorisch zeer gevarieerde landschap voor de toekomst behouden blijven?
+ Op welke wijze kunnen de kwaliteiten van dit hooggewaardeerde landschap worden benut voor een versterking van het woonklimaat?
+ En tenslotte welke mogelijkheden dienen zich aan om het rijke erfgoed op een gepaste wijze te exploiteren voor eigentijdse vormen van recreatie en toerisme?

Het congres werd voorgezeten door Prof. Dr. Arie Dietvorst, hoogleraar Recreatie en Toerisme aan de Landbouwuniversiteit Wageningen en voorzitter van de Wetenschappelijke Commissie van het Keuningcongres. In zijn inleiding wees hij op vijf invalshoeken van waaruit het cultuurlandschap bekeken kan worden. Het eigenaardige van die invalshoeken is dat ze niet naast elkaar bestaan, ook niet achter elkaar in de tijd geplaatst kunnen worden, maar dat ze de hoekpunten vormen van een meervoudige werkelijkheid. **'Je hoeft maar even aan het kristal te draaien en je waarneming wordt beïnvloed door een ander gezichtspunt.'** De vijf invalshoeken zijn:

1 Het landschap als ecologisch begrip, waarin het landelijke gebied als het 'groene ideaal' wordt gezien. Landschap en het leven op het land worden uit elkaar getrokken.

2 Het landschap is de enige juiste plaats om te leven en te wonen. De moderne communicatietechnologie maakt het mogelijk om daar te wonen waar we ons nostalgisch verlangen naar een verloren gegaan Arcadië kunnen verwerkelijken.

3 Landschap als projectie van onze collectieve identiteit.

4 Landschap als kunst. Het landschap heeft sinds de late middeleeuwen een prominente plaats in de beeldende kunst. Zo sterk dat een deel van onze beeldvorming over wat een mooi landschap en een attractief landleven zou moeten zijn, daardoor bepaald wordt.

Kerk op de terp van Oostum, foto John Stoel

5 Landschap als erfgoed. Het gevoel dat we overal en steeds meer hetzelfde tegen komen doet ons op zoek gaan naar unieke en authentieke ervaringen.
Tot nu toe hebben we het landschap vooral gezien als produktieruimte. Dit is volgens Dietvorst ook de reden dat men dacht dat het landschap in losse functionele elementen kan worden opgesplitst. Maar het landschap is geen kruiwagen gevuld met boerderijen, molens, dijken, wierden, dorpen en stadjes. Toen het landschap voor de meesten van ons de produktiefunctie niet meer had, zijn we eruit weggegaan. We zijn stedelingen geworden met een achtertuin.

Op de politieke agenda

Op het congres wordt het accent gelegd op de culturele erosie en de ontwikkeling van instrumenten om de grote cultuurhistorische waarde weer onder de aandacht te brengen. En daarmee is de overgang gemaakt naar een sturingsvraagstuk. Dat betekent hoe krijgen we het vraagstuk op de politieke agenda. Dat was ook wat de laatste spreekster, de sociologe G.H.M. Tromp naar voren bracht. Zij wees op een onderzoek waarbij een barrièremodel ontwikkeld is voor politieke hangijzers. De eerste barrière is het doortrekken van het maatschappelijk stilzwijgen rond een probleem. De tweede barrière is de politiek dwingen om naar de wensen te luisteren. De derde barrière is dat de politiek de eisen serieus moet nemen door ze op de politieke agenda te plaatsen. De vierde barrière is het nemen van een besluit en tenslotte moet het besluit worden uitgevoerd. Tromp stelt dat de kwestie van Reitdiepgebied als cultuurlandschap en als onvervangbaar onderdeel van het cultureel erfgoed tussen de eerste en tweede barrière zit. Zij stelt dat een samenhangende visie op het Reitdiepgebied ontwikkeld moet worden, waarbij principiële uitgangspunten besproken moeten worden, zoals de begrenzing van het gebied, het benoemen van de spelers, welke actoren zijn van invloed op het beschermen van het gebied en in welke relatie staat de wens om de oude sporen van dit cultuurlaschap te behouden en te beheren tot de wens of noodzaak nieuwe sporen te maken en na te laten.

Geen musealisering van het landschap

Aan Arie Dietvorst vroeger we hoe hij terug kijkt op het congres en wat het in concreto oplevert.
'Het gebied heeft een behoorlijke potentie en de wil is aanwezig om iets te doen. Maar er wordt teveel naar elkaar gekeken wie er nu uiteindelijk aan het vliegwiel gaat draaien. Dat is lastig omdat er zoveel instanties in het gebied bezig zijn en er zoveel mensen die hun hart aan het gebied hebben verpand. De sturing van bovenaf, van de overheid, is aan het veranderen. Sturing is niet meer in, en het wordt overgelaten aan de werkvloer in de regio. Het is voor een deel een communicatievraagstuk, hoe krijg je de mensen op één lijn. Het gaat erom om het gebied op de politieke agenda te krijgen. Het gaat er mij er niet om wie het doet, als het maar gebeurt. Het sturingsvraagstuk is belangrijk. Je moet er voor waken dat iedere regio het zelfde wil, want dan krijg je een eenheidsworst. De plannen in het Oldambt zijn voortgekomen uit zeer creatieve gedachten. Daar is iets unieks bedacht door Jan Timmer en de zijnen.'

Heb je er zelf ideeën over?

'Ik geloof niet in een grote transformatie van het landschap zoals in het Oldambt. Er valt te denken hoe je in zo'n belangrijk cultuurlandschap de dynamiek in stand houdt. We moeten oppassen dat we niet te veel aan conservering doen. We kunnen

Aduarderzijl, foto Ton Broekhuis

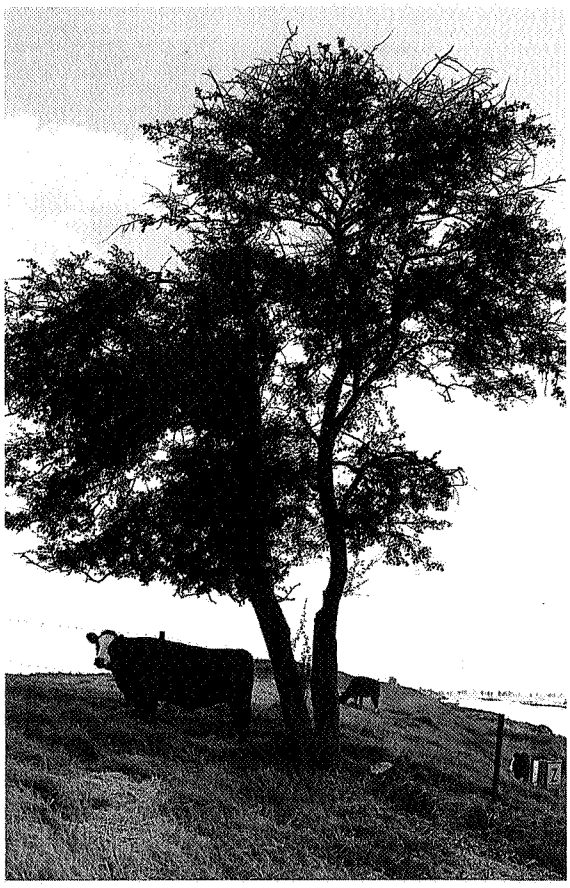

Het Reitdiep bij Garnwerd, foto Jan Heuff

niet aan de musealisering van het landschap werken. Dat is in het verleden ook niet gebeurd. Kijk maar naar de verlichte boeren in de 18e eeuw in het gebied. De Teensma's hebben daar ingrijpende dingen in het landschap gedaan. Als ze dat nu zouden doen, werden ze afgeschoten. Maar nu zeggen we wat een prachtig cultuurlandschap hebben de Teensma's gerealiseerd. Het gaat er om hoe je met de identiteit van het landschap omgaat.'

Waar liggen de grenzen?

'De grenzen liggen in het spanningsveld tussen vorm, gebruik en functie. Als de lijnen teveel uit elkaar lopen dan heb je een probleem. Er moet een relatie zijn tussen die drie.
In het Reitdiepgebied zou je iets kunnen doen met de functie van nieuwe landgoederen in combinatie met alternatieve vormen van wonen. Het vitaliseren van het landschap, zoals het weer open stellen van oude dijken voor wandelaars en fietsers, zijn ook mogelijkheden. Dat moet je in een masterplan uitwerken samen met cultuurhistorici, planontwikkelaars en de bevolking.
Je moet dus een toekomstvisie voor het Reitdiepgebied ontwikkelen zoals Jan Timmer dat heeft gerealiseerd voor het masterplan voor het Oldambt.'

Cultuurtoerisme

Ambtenaren van de provincie kwamen enthousiast van het congres terug en vonden dat er een integrale gebiedsgerichte aanpak moest komen. De betreffende gedeputeerden voelden daar absoluut niet voor omdat er al een streekplan, bestemmingsplannen, geïntegreerde nota's voor milieu en water zijn.
'Je moet nagaan wat de economische dragers van zo'n moeten worden. Het Reitdiepgebied is een cultuurlandschap waar je de sporen van de geologische ontstaansgeschiedenis en de cultuurhistorie nog buitengewoon goed kunt zien. Dan heb je daar toch een uitstekend uitgangspunt voor een cultuurtoeristisch produkt. Dat cultuurtoerisme moet dan meer zijn dan het typisch puntgerichte toerisme. Het moet geen Bourtange worden en ook geen hoppen van de ene kerk naar de andere molen. Het moet het promoten worden van het landschap.'

Vind jij het Reitdiepgebied het Toscane van Nederland?

'Ik vind in ieder geval dat je zo'n beeldvorming moet oproepen, want dan weet iedereen waarover je spreekt. Dat duurt heel lang voordat je dat gerealiseerd hebt. Verder vraag ik me af of er ooit iets gedaan is met het aspect: het landschap als kunst. Je hebt nu zo'n fascinerend museum in Groningen en je hebt de internationaal aansprekend groep als De Ploeg, die in dat gebied gewerkt heeft. Daar wordt in cultuurhistorische zin en in het cultuurtoerisme niets meegedaan. Ga eens praten met Nannen van de Kunsthalle in Emden waar jaarlijks vijf miljoen bezoekers komen en die Ostfriesland uitstekend profileert. Ik pleit daarmee niet voor een nieuw museum. Je moet deze gegevens veel beter benutten. En er moeten duwers komen die de toekomstvisie van het Reitdiepgebied opstarten. Het Keuningcongres en Noorderbreedte behoren tot die duwers.'Nb

Ter gelegenheid van het Keuningcongres is het boek verschenen 'Het Reitdiepgebied, boedelbeschrijving van een rijke erfenis' door Jan Abrahamse en Eddy Jonkheid, uitgegeven door REGIO PRojekt, te Groningen en het museum Wierdenland te Ezinge. Het boek is voor ƒ 34,95 te koop in de boekhandel en bij het museum. U krijgt het thuisgestuurd door ƒ 42,75 over te maken op postgiro 2844023 of Rabobankrekening 37.58.76.898 van Museum Wierdenland te Ezinge onder vermelding van 'Reitdiepboek'.